

Владо ИВАНОВСКИ

40 ГОДИНИ ОД ПОБЕДАТА НАД ФАШИЗМОТ*)

Годинава се навршуваат 40-години од победата над фашизмот, 40-години од триумфот на слободољубивото човештво над мракобесниот фашизам.

Ваквите јубилеи секогаш биле добри поводи за потсетување на минатото, платено со огромни жртви и материјални загуби, непознати во историјата на дотогашните војни.

*
* *
*

Како резултат на Втората светска војна, во целиот свет и посебно во Европа и на Балканот, настанаа низа нови општествено — економски промени. Тие промени најзабележителни се на Балканот.

Ако ја разгледаме картата на Балканот од Втората светска војна ќе го констатираме следното: на ова јужно подрачје од европскиот континент егзистираат четири буржоаско-монархистички држави, со многу нерешени внатрешни проблеми (социјални, национални и други). Тоа беа: кралствата Југославија, Грција и Албанија и царството Бугарија. Во Кралството Југославија како рамноправни народи беа третирани Србите, Хрватите и Словенците, додека пак, Македонците и Црногорците не уживаа никакви национални права, а се третираа како Срби.

Македонскиот народ, посебно, беше подложен на строг режим и денационализација, не само во рамките на Кралството Југославија, туку и во режимите на соседните буржоаско-монархистички држави Бугарија, Грција и Албанија.

*) Реферат поднесен на XVII-то годишно редовно собрание на Сојузот на друштвата на историчарите на СР Македонија, Струмица, 18—20. IV. 1985 година.

Во текот на Втората светска војна Балканот беше ветрометиште каде што се судираа интересите во прв ред на фашистичка Италија и нацистичка Германија, а потоа и на нивните сателити, на прво место Бугарија.

Антифашистички расположените македонски маси во текот на Втората светска војна, во Пиринска и Егејска Македонија, како и во Албанија, во рамките на отпорот на движењата на тие народи зедаа активно учество во борбата против фашизмот, раководени од соодветните комунистички партии, а убедени дека ќе освојуваат слобода и рамноправност, било во рамките на државите во кои се бореа или пак интегрирани во една држава со другите делови на Македонија.

Меѓутоа, што се случи по војната? Од четирите буржоаско-монархистички држави по војната, Југославија, Албанија, и Бугарија успеаја да ги укинат старите режими и да станат социјалистички држави. Исклучок во тоа е Грција која поради низа надворешни и внатрешни околности и покрај долготрајните борби не успеа да го промени системот.

Со завршувањето на Втората светска војна и Народноослободителната војна во Југославија (1941—1945), народите и народностите на Југославија стекнаа рамноправност и сите права што им припаѓаат на една слободна нација. Македонскиот народ влезе во Демократска Федеративна Југославија како составен и рамноправен со другите народи и народности.

Непосредно по ослободувањето на Македонија, во времето од 28—30 декември 1944 година, во Скопје се одржа Првото вонредно заседание на АСНОМ, на кое покрај тоа што беше анализирана активноста на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија и Президиумот од формирањето до одржувањето на Првото вонредно заседание, се донесоа и значајни решенија за натамошна активност, која се чувствува до април 1945 година, односно до одржувањето на општинските избори и изборот на првата народна влада на Федерална Македонија, чија 40-годишнина ја прославуваме годинава.

Формирањето на првата народна влада на Федерална Македонија на 16 април 1945 година на чело со Лазар Колишевски, претставува логична завршница на жртвите и напорите што ги даде македонскиот народ во текот на својата долготрајна и макотрпна историја. Со формирањето на првата народна влада на Федерална Македонија за првпат во историјата на еден дел од територијата на Македонија се реализираа вековните стремежи на македонскиот народ за добивање национална и социјална слобода. Реализирањето на овие идеали на македонскиот народ можеше да дојде и дојде до израз единствено во заедничка борба и со помош на другите народи и народности на Југославија, предводени од Комунистичката партија на Југославија на чело со Тито.

Многуге поранешни обиди за здобивање самостојност на македонскиот народ, претрпувале неуспех поради различните интереси на балканските држави, кои со време многу порано, поради низа објективни околности успеале да стекнат независност. Меѓутоа, условите во текот на Народноослободителната војна на народната и социјалистичка револуција на Југословенските народи и народности, уште во текот на војната ги надминаа старите гледања кон Македонија и македонското прашање. Новосоздадените услови во текот на НОБ, а во прв ред учеството на македонскиот народ во борбата неминовно доведоа до позитивни промени и успешен крај на борбата на македонскиот народ.

Додека дел од македонскиот народ се конституира во посебна федерална единица во рамките на заедничката татковина на Демократска Федеративна Југославија, македонскиот народ во другите делови на Македонија, и тоа: на територијата на Македонија под Бугарија, на територијата на Македонија под Грција и во Албанија, иако во текот на Втората светска војна, во рамките на движењата на отпорот во тие држави се бореше за здобивање со национална и социјална слобода, не ги оствари своите идеали.

*
* *
*

По потпишувањето и пристапувањето на Кралството Југославија кон Тројниот пакт, на 25 март 1941 година во Виена, Централниот комитет на Комунистичката партија на Југославија објави проглас во кој овој акт го окарактеризира како предавство. Истиот ден, како и наредните денови, од 26 до 29 март, ширум Југославија избувнаа масовни демонстрации против пактот.

Ноќта спроти 27 март во Белград беше извршен преврат и формирана нова влада на чело со генерал Душан Симиќ.

Настаните од 27 март во Југославија беа повод Хитлер уште истиот ден да свика советување на Воениот совет во Берлин и да донесе одлука што побргу да ја нападне Југославија.

Одлуката на Хитлер за напад на Југославија наложи одлагање на предвидениот напад на СССР за 38 дена, како и измени на планот за напад на Грција и неговото усогласување со планот за напад на Југославија.

Без претходно објавување војна на 6 април 1941 година беше нападна Југославија со учество на 51 дивизија со над 800.000 војници (германски и италијански). Југославија за неполни 11 дена беше заземена и безусловно капитулира.

Благодарейќи на својата стратешка положба, во планот на Хитлер за брзото ликвидирање на Југославија, Македонија имаше првостепено значење. Познавајќи го добро планот на југословенскиот генералштаб за одбрана на земјата, со цел да го оневозможи повлекувањето на југословенските војски кон Македонија и нивното прегрупирање, Хитлеровиот план предвидуваше што побрзо завладување на Македонија. Токму, затоа на 7 април попладнето Скопје го зазедоа Германците, а неколку дена потоа ја зазедоа цела Македонија. Со заземањето на Македонија практично е оневозможено реализирањето на планот за одбрана на Југославија.

Набргу по капитулацијата, Југославија како држава беше поделена меѓу фашистичките сили. Во оваа поделба во прв ред се водеше сметка да се задоволат интересите на нивните сателити: Бугарија и Унгарија.

Македонија ја доживеа судбината повторно да биде распарчена. Поголемиот дел од Вардарска Македонија беше окупиран од Бугарија, како верен сојузник на фашистичка Германија. Западниот дел на Македонија беше окупиран од Германија и Италија, Егејскиот дел на Македонија од Италија и Бугарија.

За македонскиот народ се отворија нови страници на робување, понижување и обиди за однородување.

Благодарение на подготовките што ги правеше КПЈ од периодот на 1937 година и укажувањето на опасностите на фашизмот и фашизацијата на земјата, единствена политичка сила, што се бореше да го сочува единството на земјата и народот, сила што беше готова и спремна да ја организира и да ја предводи борбата против фашистичките агресори, поробувачи и домашните слуги беше Комунистичката партија на Југославија на чело со Јосип Броз Тито.

На 10 април 1941 година на седницата на Политбирото што се одржа во Загреб, беше донесена и одлука при Централниот комитет да се формира Воен комитет на чело со Тито. На 15 април 1941 година ЦК КПЈ до народите на Југославија се обрати со проглас, во кој се укажуваше на потребите за обединување на силите и истрајноста во борбата против освојувачите.

Нападот на Советскиот Сојуз на 22 јуни 1941 година, што го изврши фашистичка Германија, имаше силен одраз врз борбеното расположение на народните маси во Југославија.

На 4 јули 1941 година во Белград на седницата на Политбирото на ЦК КПЈ под раководство на Генералниот секретар на КПЈ, Јосип Броз Тито, е донесена одлуката за почеток на вооружената борба. Набргу потоа, пламенот на востанието ги за-

фаќа сите краишта на Југославија. Кон крајот на 1941 година додека се води борбата за Москва, во Југославија веќе е формирана Првата пролетерска бригада, а вкупниот број борци во самостојните партизански одреди, баталјони и повеќе чети, изнесува над 80.000. Една година подоцна, кога се водат борбите за Сталинград, народноослободителната војска на Југославија, под своја контрола држи голема слободна територија со над 50.000 км², на која дејствуваат органи на новата револуционерна власт, а бројот на активните борци изнесува околу 150.000.

Пролетта 1943 година Народноослободителната војска на Југославија, по Црвената армија, беше најсилната вооружена сила во светот на антихитлеровската коалиција која се бореше на европското боиште. Таа, есента истата година, израсна во таква сила, која во рамките на антихитлеровската коалиција, можеше да обезбеди победа над окупаторите и домашните предавници во Југославија. Народноослободителната војска имаше над 300.000 борци, распоредени во осум корпуси (26 дивизии, неколку самостојни бригади и 108 партизански одреди). Слободната територија, што ја контролираше Народноослободителната војска на Југославија, изнесуваше над 130.000 км² што претставува повеќе од половина од територијата на Југославија.

Во текот на војната единиците на ослободителната војска на територијата на Југославија, врзуваа за себе во секој момент 30 до 35 окупаторски дивизии, чиј број се движеше од 600.000 до 850.000 војници кои во други околности би биле испратени на Источниот фронт. Вкупно пак во војната против Народноослободителната војска во текот на четирите години, учествуваат 188 дивизии, 74 бригади, 47 самостојни полкови на германската, италијанската, бугарската и унгарската фашистичка војска и силите на домашните квислинзи. Народноослободителната војска на Југославија, во текот на четиригодишната борба, преку своите 63 дивизии и 43 бригади, составени од сите народи и народности што живеат на територијата на Југославија, беа единствените носители на борбата против фашистичките завојувачи и нивние слуги.

Борбата што ја водеа народите на Југославија се одвиваше под многу неповолни услови во однос на живата сила. Во 1941 година тој однос изнесуваше 9,1 : 1 во корист на непријателот. Со ширењето на вооружената борба, тој однос на силите се изедначува дури во 1944 година.

Во септември 1944 година, кога единиците на Црвената армија се приближија до границите на Југославија, Народноослободителната војска на Југославија броеше 50 дивизии со над 400.000 добро вооружени борци, кои го контролираа огромниот простор на слободната територија, а пролетта 1945 година оваа бројка веќе изнесуваше околу 800.000 борци.

Во борбата за победата над фашизмот и ослободувањето на земјата, Југославија даде огромни човечки и материјални жртви.

Во директните борби со окупаторот, во текот на четиригодишната ослободителна борба животите ги дадоа 305.000 борни на НОВЈ, а 425.000 беа ранети. Секој деветти Југословен, односно 1.706.000 загинаа во војната. Повлекувајќи се, фашистите зад себе оставаа пустош. Беше разурнато стопанството, културните и историските споменици. Штетата изнесуваше 46,9 милијарди долари (по курс од 1938 година). Или, по Советскиот Сојуз и Полска, Југославија процентуално даде и најголеми човечки и материјални жртви во светот. Вкупните материјални загуби на Југославија изнесуваа 34% од загубите на другите земји на антихитлеровската коалиција (освен СССР и Полска), а воените загуби изнесуваа една четвртина од вкупните сојузнички загуби на 18-те земји меѓу кои беа: САД, Велика Британија, Франција, Индија, Канада, Австралија и други земји.

Во 1941 година, бројот на членовите на КПЈ изнесуваше 12.000 и 30.000 членови на Сојузот на комунистичката младина на Југославија (СКОЈ). Во текот на војната загинаа повеќе од три четвртини од предвоените кадри, а вкупно загинаа 50.000 членови на КПЈ. Во текот на војната КПЈ постојано се обновуваше, така што 1945 година слободата беше дочекана со над 141.000 членови на КПЈ.

Борбата против многубројните фашистички окупатори и домашните слуги народот безрезервно ја прифати, благодарение на тоа што Комунистичката партија на Југославија, со својата програма, јасно ги дефинира целите на војната, отвори перспектива на работничката класа, на сите народи и народности на Југославија, со решеноста дека новата држава ќе биде социјалистичка заедница на рамноправни народи и народности.

Оваа определба и јасниот став на Комунистичката партија на Југославија по националното прашање, воопшто, придонесе, и македонскиот народ да даде свој удел во борбата против фашизмот во текот на Втората светска војна.

Какво беше учеството на македонскиот народ и народностите во таа борба?

Воспоставувањето на окупаторскиот систем во Македонија (со приклучувањето на КПЈ за Македонија кон Бугарската работничка партија — БРП), не можеше во полна мерка да ги демобилизира повеќето партиски организации на теренот во спроведувањето на правилната линија на КПЈ за вооружена борба. Тоа најарно се гледа од ставовите и активностите што самовиницијативно ги преземаат организациите на теренот и други партиски организации. Овие и други организации уште во текот

на априлската војна издаваат директиви за собирање оружје и муниција, заплenuвање на судски архиви и друго. Со овие акции и отпори всушност се означуваат и почетоците на подготовките за вооружено востание во Македонија во текот на 1941 год.

Одлуката на Коминтерната за останување на КПЈ во Македонија во составот на КПЈ, како и формирањето на новиот По-краински комитет на Комунистичката партија во Македонија (ПК КПЈ за Македонија) од септември 1941 година, и мерките што беа преземени за кревање на востание ги дадоа очекуваните резултати.

Со нападот на Прилепскиот партизански одред на бугарскиот полициски участок и други објекти во Прилеп на 11 октомври 1941 година се отвора нова страница во историјата на македонскиот народ и народностите. Предводен од Комунистичката партија на Југославија, македонскиот народ по интензивни подготовки се дигна на вооружено востание против фашистичките окупатори (германски, бугарски, италијански) и заедно со другите југословенски народи покажа спремност со оружје и борба да ги оствари вековните стремежи за здобивање национална и социјална слобода.

Единаесетти октомври 1941 година претставува врвен израз на револуционерните и слободарски традиции на македонскиот народ изразени во минатото преку разни буни и востанија, меѓу кои секако почесно место зазема Илинденското востание.

Заменувањето на господарите и повторното распарчување на Македонија во 1941 година, Комунистичката партија на Југославија, македонскиот народ и народностите го оценија како погоден момент за кревање вооружено востание и во тој правец организациите ја насочија својата активност на теренот. Резултат на таа активност беа многубројните борбени акции во Македонија уште од доаѓањето на окупаторите, кои се изразуваа преку разни диверзии, демонстрации, до вооружени судрувања и паѓањето на првите жртви уште во текот на јули 1941 година.

Токму затоа 11 октомври 1941 година дојде како логичен продолжеток на сè она револуционерно што се случуваше во Македонија дотогаш. По овој датум првите партизански одреди (Скопски, Прилепски и Кумановски) им наметнуваат на окупаторите поголеми воени судири, а борбата на македонскиот народ и народностите се издигна на повисок степен и беше предвесник на масовно вооружено востание.

По започнувањето на востанието се засилува теророт на бугарскиот окупатор во Македонија, кој се карактеризира со масовни апсења, судски процеси, интернирања и сл. Напоредно со тоа и отпорот на масите против мерките на окупаторот станува сè поразновиден и поотворен. Процесот на развитокот

на органите на борбата сè повеќе се развива и како резултат на тоа во летото 1942 година, на теренот во Азот — Велешко, потоа во Прилепско и Крушевско има и први реонски советувања на тајните комитети од овие подрачја. Во овој период на територијата на Македонија дејствуваат 9 партизански одреди и може да се зборува за слободни територии, како што е случајот во Велешко и во Преспа.

Во почетокот на ноември 1941 година со апсењето на секретарот на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија Лазар Колишевски во партиското раководство на Македонија повторно се јавуваат колебања по прашањето за вооружена борба во Македонија. Овие расправи траат до крајот на мај 1942 година, кога под притисок на партиските организации од теренот доаѓа до промени на покраинското раководство и до формирање ново. Од друга страна, бројот на формираните партизански одреди, нивните акции и ширината и просторот на кои дејствуваа, доведува до прераснување на Покраинскиот воен штаб во Главен штаб на народноослободителните партизански одреди на Македонија, кој презема мерки за јакнење на партизанските одреди и нивната активност.

Токму затоа 1942 година во Македонија, како и во цела Југославија, со право може да се нарече како година во која КПЈ извојува полна политичка победа во борбата за придобивање на масите и зајакнување на НОБ и Револуцијата.

Во 1943 година е разгорена вооружената борба на Македонија против разновидниот окупатор (германски, италијански, бугарски). Најзначаен настан е формирањето на Комунистичката партија на Македонија (КПМ) и одржувањето на првиот состанок на Централниот комитет на Комунистичката партија на Македонија (ЦК КПМ) на 19 март во Тетово. Потоа следуваат другите состаноци на ЦК КПМ, на 4 и 5 мај на планината Лопушник и на 2 август 1943 година во непосредна близина на Отешево — Преспа. Периодот по Преспанскиот состанок на ЦК КПМ е исполнет со низа значајни настани од најновата историја на македонскиот народ. Тука спаѓаат: формирањето на првите воени единици на македонскиот народ, создавањето поголеми слободни територии, формирањето обласни комитети на КПМ, оперативни зони, формирањето на Акциониот народноослободителен комитет на Македонија (АНОК), формирањето на Иницијативниот одбор за вршење подготовки за свикнување на Првото заседание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), Фуштанското партиско советување, формирањето на Покраинскиот комитет на СКОЈ за Македонија, издавањето на Манифестот до македонскиот народ од ГШ на НОВ и ПОМ, одржувањето на Првиот конгрес и формирањето на Народноослободителниот младински сојуз на Македонија (НОМСМ) и други.

Ослободување на првите градови во Македонија, Кичево и Дебар, уште во текот на 1943 година, создавањето на слободната територија во Западна Македонија и регулирањето на нејзиниот целокупен живот: организирањето мрежа на народната власт (од месни НОО, преку општински, до околиски), потоа формирањето команди на места во Дебарца, Кичево и Дебар, отворањето на првите училишта со наставен македонски јазик за време на НОБ, формирањето реонски чети и селска милиција, формирањето народни судови — сите тие се елементи кои зборуваат за зародишот и идните контури на македонската државност во вителот на Револуцијата.

Во овој период НОБ се развива и во другите краишта на Македонија — во Битолско—Преспанското подрачје, Тиквеш, Гевгелија и Велес, на Скопско—Кумановското подрачје и во источниот дел на Македонија. Нема катче во Македонија што не е зафатено од вооружено востание.

Напоредно со тоа, Македонците од егејскиот и пиринскиот дел на Македонија, исто така земаат масовно учество во востанието против фашистичките окупатори преку формирањето самостојни партизански единици или пак вклучувајќи се во составот на единиците на народите во чии граници живеела.

Кон крајот на 1943 година военополитичката положба во светот и во Југославија станува мошне погодна за донесување одлуки со кои ќе се зацврстат резултатите и придобивките на Народноослободителната војна во Југославија и воено ќе се дадат смерници на натамошниот тек и успешниот завршеток на револуцијата во Југославија.

Одлуките, донесени на Второто заседание на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија — АВНОЈ, се од огромно значење како за југословенските народи и народности така и за натамошниот тек на оружената борба.

Во одлуката за изградба на Југославија врз федеративен принцип, АВНОЈ на сите народи и народности им гарантира полна рамноправност. На тој начин и формално е решено националното прашање т.е. законски признавање на правата на сите народи и народности, како и правото на самоопределување. Оваа одлука е од посебна важност за македонскиот народ, затоа што на ова заседание тој за првпат во својата историја се избори како рамноправен со останатите братски југословенски народи и народности.

Периодот од почетокот на декември 1943 година па сè до крајот на јули 1944 година, односно до свикнувањето на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) се карактеризира, покрај другото, со бројни судири и победи со разновидниот непријател, како по интензитет, така и по времетраење. Тука спаѓаат

зимските операции на единиците на НОВ и ПОМ водени на територијата на Македонија во периодот декември 1943 — јануари 1944 година, потоа Февруарскиот поход на единиците на НОВ и ПОМ. Борбите во овој период всушност се најголеми што се водат на територијата на Југославија.

Успешното изведување на овој поход во зимата 1944 година има големо политичко и воено значење за развитокот на НОВ на Македонија воопшто. Во текот на овој поход доаѓа до израз високата политичка свест на борците и масите.

Во пролетта 1944 година (април—јуни) се водени жестоки борби во неколку реони на долината на Вардар, во Западна Македонија и во Јужна Србија. Овие борби во македонската историографија се познати под името Пролетна офанзива. По завршувањето на оваа офанзива со исклучок на поважните комуникации и градовите, целата територија на Македонија практично е ослободена. На слободната територија под раководство на Комунистичката партија, непосредно се развива целокупниот живот, насочен во прв ред кон стабилизирање на народната власт и политичките организации. Сите овие услови овозможува непречено свикнување на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на Народното ослободување на Македонија на 2 август 1944 година.

Првото заседание на АСНОМ и неговите одлуки имаат силен одглас кај сите југословенски народи и доаѓаат како природен резултат на долгогодишните заеднички борби. Заседанието силно се одгласува и надвор од границите на Југославија.

Периодот од Првото до Второто заседание на АСНОМ (август—декември 1944), претставува одделна фаза во Народноослободителната борба на Македонија. Во овој период по четиригодишната крвава борба конечно се реализираат вековните стремежи на дел од македонскиот народ, првпат во својата историја добива национална и социјална слобода и во заедница со другите југословенски народи да гради среќна иднина.

По конечното ослободување на Македонија, во втората половина на месец ноември 1944 година, натамошната дејност на македонските единици, во составот на НОВ и ПОЈ, ќе се одвиваат во борбите за ослободувањето на Косово, а подоцна во завршните операции за конечното ослободување на Југославија, по пробивот на Сремскиот фронт и понатаму до Загреб и Марибор.

Вооруженото востание на македонскиот народ од 1941 до конечното ослободување на Македонија бележи константен пораст. Тоа може да се следи и преку бројот на партизанските одреди, а подоцна и воените единици што се формираат на територијата на Македонија. Ако во 1941 година има само 3 партизански одреди, тој број во 1942 изнесува 9. Во 1943 година, веќе се формираат првите воени единици, како што се форми-

рањето на баталјонот „Мирче Ацев“ (18. VIII 1943), потоа баталјонот „Страшо Пинџур“, „Стив Наумов“, „Кичевски“, „Мавровски“, „Јордан Николов“ и два косовски баталјона „Рамиз Садику“ и „Борис Вукмировиќ“ и др. за во ноември 1943 година да се формира и Првата македонско-косовска народноослободителна ударна бригада, а во декември истата година ослободителната војска на Македонија ја сочинуваат 3 корпуси (15, 16 и Брегалничко—Струмички), во чиј состав влегуваат: 7 дивизии, со 22 ударни бригади, 4 артилериски бригади, 3 пионерски и една коњичка бригада.

Вкупниот број борци и старешини во воените единици во Македонија ја надминува цифрата од 76.000. Оваа вооружена сила на македонскиот народ и народностите води секојдневни борби со италијанските воени единици и разни реакционери банди, а исто така беше во секојдневни судири и со Петтата бугарска окупаторска армија во Македонија. Според изјавата на германскиот командант Лер, при повлекувањето низ Македонија неговата армија претрпела бројни загуби во луѓе, а во исто време била принудена да остави големи количества воен материјал.

Единиците на НОВ и ПОЈ во Македонија, на територијата на вардарскиот дел на Македонија — врзуваат за себе над 60.000 окупаторски војници и полицајци (Бугари, Германци и Италијанци). Од оваа бројка над 45.000 се на територијата на Македонија, окупирана од Бугарија, а над 15.000 на територијата на Македонија окупирана од Италија, не сметајќи ги притоа квислиншките формации (балисти, контрачети и други).

Оваа година кога се прославува 40-годишнината од победата над фашизмот, сведоци сме на обидите да се минимизира придонесот на народите на Југославија во борбата против фашизмот. Од друга страна, сведоци сме и на обидите да се зголемува улогата на другите народи и тоа на сметка на југословенските народи и југословенската територија. Овде во прв ред се мисли на придонесот и учеството на Отечественофронтовската бугарска армија, во завршните операции за ослободувањето на Југославија. Како дојде до учеството на бугарската Отечественофронтовска армија во завршните операции за конечното ослободување на Југославија?

За време на престојот на Маршал Тито во Москва (септември 1944 г.), каде што се водени разговори за изведување на заеднички акции со Советскиот Сојуз, како што своевремено тој изјави во Скопје, Сталин го поставил прашањето за учеството на бугарската армија во завршните операции. „Морам да признам, вели Тито, дека ми беше многу тешко да дадам потврден одговор на тоа прашање. Како ќе го разберат југословенските народи тоа?“

При враќањето на Тито од Москва на молба од Отечествонофронтовската влада на Бугарија, во Романија на 5 октомври, во градот Крајова, се одржа состанок меѓу претседателот на Националниот комитет на Југославија, Маршал Тито и делегатите на Бугарската влада на Отечествениот фронт, на чело со Добри Трпешев и Петре Тодоров. Притоа Маршал Тито ја усвојува молбата на бугарската делегација и од името на Националниот комитет на Југославија го одобрува учеството на единиците на Бугарската народна армија во борбата против германските единици на дел од југословенската територија. Во знак на благодарност, делегатите на Бугарија изразија готовност да сторат „... сè за исправање на неправдата што им ја направија на народите на Југославија реакционерните фашистички елементи на бугарската влада и дека ќе се заложат во полна мерка да се нормализираат односите меѓу бугарскиот народ и народите на Југославија, во духот на полна братска солидарност“.

Не само бугарските делегати во Крајова, туку и Централниот комитет на Бугарската работничка партија (комунисти) — БРП (к) и истакнати партиски и политички раководители на Бугарија, високо го оценија овој пријателски, интернационалистички и великодушен гест на Маршал Тито и на југословенското раководство.

Во писмото од 2 ноември 1944 година, Централниот комитет на БРП (к) му оддава признание на Јосип Броз Тито што ја создаде југословенската народноослободителна армија, која им задаваше тешки удари на националфашистичките сили и која даде огромен придонес за нејзиното уништување на Балканот. „Југословенските народи, велат во писмото членовите на Централниот комитет на БРП (к), први го кренаа знамето за решавачка народноослободителна борба против Хитлеровска Германија... и им го покажаа патот на сите поробени и експлоатирани народи, патот кон слободата. На нашиот светол пример и нашиот измамен и опљачкан народ се надахнуваше и се учеше на вооружената партизанска борба против хитлеровите и бугарските агенти...“. Во писмото натаму се истакнува дека бугарскиот народ се чувствува виновен спрема југословенските народи, особено спрема српскиот и македонскиот народ, што дозволи бугарските фашистички управувачи да создадат од Бугарија плацдарм за германските освојувачи, а од бугарската војска Хитлеров жандарм на Балканот, извршител на безбројни насилства над југословенските народи кои се бореа за слобода. „Ние ви должиме голема благодарност за поуката и за братската помош која нашите први партизански одреди ја добија од вас...“. Во писмото се подвлекува дека бугарскиот народ е готов да направи сè за да се избришат што порано трагите од минатото и за да се пробие патот за нераскинливо пријателство и братски сојуз со југословенските народи.

Добри Трпешев, во својство на претседател на бугарската делегација на заседанието на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Србија, што се одржа од 9 до 12 ноември 1944 година во Белград, уште еднаш изрази благодарност од владата на Бугарија што ѝ дозволи на бугарската војска заедно со југословенската војска да учествува во борбата против германските трупи и на тој начин му овозможи на бугарскиот народ да го „избрише оној крвав жиг кој му го удрија на челото бугарските фашисти. Ние правиме сè што е можно нашата војска да ја заслужи вашата доверба“. Вакво признание изрази и Васил Коларов на 17 октомври 1944 година.

Од гореизнесените податоци, и не само од нив, јасно произлегува дека барањето за учество на Бугарската армија пред сè беше потреба за самата Отечественофронтуска Бугарија, а не за Југославија. Бидејќи, како внатрешната така и надворешната положба на Југославија беше толку поволна, што апсолутно немаше никаква потреба од бугарска помош, уште повеќе кога се има предвид и развојот на ситуацијата на сојузничките фронтови и посебно на Балканот. Силите на 2 и 3 украински фронт на Црвената армија излегоа на југословенско-романската и на југословенско-бугарската граница, развојот на вооружената борба во Албанија и Грција, како и отпаѓањето на царска Бугарија од Хитлеровата коалиција ги доведе до мошне тешка положба германските сили, особено на групата армии „Е“ во Грција. Оваа група беше принудена да се повлекува од Грција кон север. Според тоа, завршните операции за конечното ослободување на Југославија во најголем дел се одвиваа во борбата со оваа група.

*
* *

Со завршувањето на Втората светска војна и Народноослободителната војна во Југославија (1941—1945), врз основа на одлуките на Второто заседание на АВНОЈ, сите народи во Југославија стекнаа рамноправност и ги уживаат сите права што и припаѓаат на една слободна нација.

Додека КПЈ, раководејќи се од ленинистичките принципи, и во теоријата и во практиката го признаваше постоењето на македонската нација, БРП (к) и Комунистичката партија на Грција немаа цврст и јасен став по тоа прашање. И покрај тоа Македонците од Егејска и Пиринска Македонија уверени дека сепак по победата на социјалистичката револуција во Бугарија и Грција ќе ги добијат своите национални права застапаа на полно на страната на антифашистичките движења и се претворија во ударна сила во Народноослободителната војска на овие земји.

Македонците од пиринскиот дел на Македонија се најдоа во првите редови на антифашистичкиот отпор во Бугарија. Кај раководителите и функционерите на Бугарската комунистичка партија за Пиринска Македонија (поголем број Македонци), уште во почетокот беше јасно искристализирано гледиштето дека преку вооружена антифашистичка борба ќе се дојде до револуционерна и длабока демократска промена на политичката ситуација во Бугарија. За таква промена пак пиринските Македонци беа најнепосредно заинтересирани, првенствено поради општественото национално и економско ослободување.

Примерот на решението на националното прашање во првата социјалистичка земја СССР дејствуваше мобилизаторски за решавањето и на македонското национално прашање. Оттаму и феноменот на сè позасилената ориентација на македонските маси кон борбата на комунистичките партии.

Тоа што вооружените борби во Бугарија почнаа прво во пиринскиот дел на Македонија, беше резултат на продолжителниот револт против тешката социјално-економска и денационализаторска политика спрема Македонците на бугарската буржоазија како и на влијанието на револуционерните традиции на народот од овој дел на Македонија. Познат е ставот на Бугарската работничка партија по прашањето за вооружено востание во 1941 година, раководството на БРП ценеше дека во Бугарија со оглед на тоа што не беше окупирана од Германија преку војна и со оглед за приклучувањето на делови од вардарскиот и егејскиот дел на Македонија кон бугарската територија, не постојат „класични“ услови за вооружена партизанска борба. Се сметаше дека се доволни само повремени акции и саботажи.

Македонците спротивно на официјалниот курс на политиката на БРП (к) самоиницијативно се организираа и ги имаа првите вооружени судрувања со бугарските фашисти во времето кога такво нешто не беше забележано во другите места на Бугарија.

Меѓутоа, и покрај масовното учество на пиринските Македонци во борбата против фашизмот во текот на Втората светска војна нивните идеали по завршувањето на војната ни делумно да се остварија.

По деветосептемвриските настани 1944 година во Бугарија, во разговорите што директно се водени меѓу претставниците на ЦК КПМ и Главниот штаб на НОВ и ПОМ од една страна и раководството на БРП (к) и Отечественофронтовската Бугарија, во прво време беа постигнати спогодби за давање определени права на Македонците од овој дел на Македонија, во рамките на Народна Република Бугарија.

Врз основа на реалното гледање на македонското прашање во периодот 1944—1948 година се преземаат низа мерки од страна на Отечественофронтовска Бугарија, за задоволување на националните интереси на Македонија во Бугарија. Со одлука на бугарската влада во Пиринска Македонија се изврши прв попис на населението во декември 1946 година, тој всушност претставува еден вид плебисцит, а најголемиот процент на тоа население се декларира за Македонци. Во пиринскиот дел на Македонија се отворија училишта на македонски јазик, книжарници и библиотеки со литература на македонски јазик. Во Горна Џумаја почна со работа Македонски народен театар чии претстави беа изведувани на македонски јазик. Непосредно со тоа беше дадена и директива за изработка на законски проект за територијална автономија на Пиринска Македонија.

Меѓутоа, со настаните од 1948 година, по Резолуцијата на Информбирото со која Југославија беше исклучена од составот на тој форум, доаѓа и до кардинални промени во ставот на Бугарската комунистичка партија не само спрема Југославија, туку и спрема македонското прашање воопшто. Бугарската влада и натаму признаваше постоење на македонска народност во пиринскиот дел на Македонија. Меѓутоа, владата на Бугарија и БКП, бидејќи тврдеа дека Југославија е фашистичка земја, Народна Република Македонија, како нејзин составен дел ја дели општата судбина на другите народи на Југославија и бидејќи обединувањето на македонскиот народ околу македонската Република, од горните причини, не можело да дојде предвид. Пиринска Македонија останува единствен дел од националната територија на македонскиот народ, па според тоа, обединувањето, според мислењето на бугарските кругови, требало и можело да се изврши само околу неа, како „Македонски пиемонт“.

Меѓутоа, како што одминува времето, така и ставовите на Бугарската партија и влада сè повеќе одат кон негирањето на постоењето на македонската националност.

И така, по низа години на борби и очекувања, посебно по завршувањето на Втората светска војна, реализирањето на вековните идеали на македонскиот народ, со Резолуцијата од 1948 година беше спречено.

Од тие причини, и покрај масовното учество и желбата да се приклучат кон НР Македонија, не се остварија, напротив, културната автономија што ја извојува македонскиот народ во периодот од 1944 до 1948 година постапно им се одземаше, така што на крајот се терани под притисок да се декларираат како Бугари. Денес сме сведоци на обидите на бугарската влада и партија тотално да го негира не само постоењето на македонското национално малцинство во Бугарија, туку и постоењето на македонската нација воопшто.

Така и покрај масовното учество на пиринските Македонци во борбата против фашизмот во текот на Втората светска војна нивните идеали по завршувањето на војната ни делумно не се остварија.

По распарчувањето и окупацијата на Егејска Македонија, македонското население се најде во уште потешка економска и политичка положба. Сите последици што ги донесе војната на економски и друг план најмногу ги почувствува населението од неразвиеното подрачје, како што, беше тоа случај со егејскиот дел на Македонија.

Македонскиот народ од овој дел на Македонија, како и македонскиот народ од Пиринска Македонија верен на своите револуционерни традиции сметаше дека е дојдено времето кога треба да се реши нивното прашање, односно преку борба да се здобие со национални и социјални права. Токму затоа Македонците во овој дел на Македонија првите групи за отпор ги формираат уште во текот на април 1941 година, за во мај да ги имаат првите вооружени судрувања, а во септември земаат масовно учество во познатото Драмско востание, при што даваат и многу жртви.

Меѓутоа, како Бугарската комунистичка партија, така и грчката, не изградија принципиелен ленинистички став спрема посебноста на македонскиот народ. Македонците, од една страна, се борат против теророт и денационализаторската политика на грчката буржоазија против фашистичките окупатори, а напоредно со тоа и против непринципиелните гледишта на Комунистичката партија на Грција кон македонското прашање.

Во завршните фази на Народноослободителната борба, во Грција, кога Македонците од егејскиот дел на Македонија, како резултат на масовното учество во борбата и извојуваните придобивки на Македонците од вардарскиот дел на Македонија, создадоа свои национално-политички организации, како што е Славјаномакедонски народноослободителен фронт (СНОФ), во рамките на грчкото народноослободително движење. Наместо поддршка во развивање на овој процес, одделни кругови во Комунистичката партија на Грција, презедоа сè да го оневозможат самоорганизирањето на македонскиот народ. Под таква сложена внатрешна и надворешна ситуација, ако се имаат предвид и поделбите на интересните сфери на победничките сојузнички држави во Втората светска војна, јасно произлегува дека не можеше да дојде до победа на прогресивните сили во Грција, а уште повеќе за давање права на Македонците во рамките на Грција.

Со завршувањето на војната, страдањата на Македонците во егејскиот дел на Македонија не престанаа. Тие, исто така, зедоа масовно учество во Граѓанската војна во Грција во вре-

мето од 1946 до 1949 година, но заедно со ликвидирањето на Демократската армија на Грција (ДАГ) не беа исполнети надежите за рамноправност и национална слобода. Напротив, во текот на Граѓанската војна, а исто така и по војната, повеќе под притисок и терор, македонското население беше присилено масовно да емигрира и да се распрсне речиси по сите континенти во светот.

*
* *
*

Завршетокот на Втората светска војна, која траеше цели 6 години, човештвото го плати со животите на околу педесет милиони луѓе (војници, жени, деца и старци). Советскиот Сојуз со дваесетте милиони жртви е на челното место, Полска со шесте милиони жртви го зазема второто место, а веднаш по неа е нашата земја со милион и седумстотини илјади жртви.

Југословенското боиште во текот на Втората светска војна перманентно за себе врзуваше од 600.000 до 850.000 непријателски војници (германски, италијански, бугарски, квислиншки и др.), кои во подруги околности би биле испратени на источниот фронт во борбата против првата светска земја на социјализмот — Советскиот Сојуз. Од друга страна, во периодот на завршните операции за ослободувањето на Југославија, народноослободителната војска на Југославија ја достигна бројката од осумстотини илјади.

Дури и нешто повеќе, иако краткотрајна априлската војна на територијата на Југославија имаше и огромно значење за развојот на ситуацијата во текот на Втората светска војна. Предвидениот план за напад на нацистичка Германија врз СССР, токму поради априлската војна мораше да задоцни цели пет недели. Што значеше тоа пролонгирање на хитлеровата стратегија, кој планираше брзо заземање на Советскиот Сојуз, само по себе се разбира.

Преку четиригодишната народноослободителна војна под раководството на Комунистичката партија на Југославија на чело со Тито, југословенските народи не само што се бореа за национално и социјално ослободување од повеќекратните непријатели и нивните квислинзи, туку преку таа борба КПЈ и народите и народностите на Југославија го исполнија и својот интернационален долг спрема првата земја на социјализмот и соседните земји Бугарија, Албанија и Грција.

Борбите на македонскиот народ против новите побарувања, а за воспоставување територијален интегритет и за извојување национална слобода и рамноправност во текот на Втората светска војна, завршија со делумен успех.

Единствено во вардарскиот дел на Македонија, со создавањето на Демократска Федеративна Југославија македонскиот народ се здоби со полна национална и социјална слобода, слобода платена со голем број жртви, што ја обврзуваат оваа и идните генерации да ја ценат и бранат.

Последниве години и посебно во оваа, јубилејна година од победата над фашизмот, сведоци сме на обидите за девалвирање на придонесот на Југославија во текот на Втората светска војна за победата над фашизмот во рамките на антифашистичката коалиција. Оттаму произлегува и нашата задача, впрочем како што тоа го правевме и досега, да продолжиме да ги афирмираме вредностите од нашето историско минато, посебно вредностите од последната победоносна народноослободителна војна и социјалистичката револуција на народите и народностите на Југославија. На тој начин ќе го исполниме долгот кон паднатите за ова наше денес и ќе придонесеме уште повеќе за продирање на вистината кај нас и во светот.

Vlado IVANOVSKI

40 ANNIVERSARY FROM THE VICTORY OVER FASCISM

S u m m a r y

During the Second World War the Yugoslav peoples and minorities, joined, under the leadership of the Communist Party of Yugoslavia, headed by the Secretary General Josip Broz Tito in four year people's liberation war against the fascist occupiers attained their national and social freedom. Within the framworks of this struggle the Macedonian people gave its full contribution. Its struggle ended with a partial success. While a part of the Macedonian people established its separate federal unit within the frameworks of Democratic Federal Yugoslavia, a part of the Macedonian people living under Bulgaria, Greece and Albania, though in the course of the Second World War, within the frames of the resistance movements in those states was fighting for attaining its national and social freedom, did not succeed in it.

The Yugoslav front during the Second World War was permanently holding over 400.000 hostile army, which under other occasions would have been used on the Eastern front against the first socialist country in the world — the Soviet Union. The short April war on the territory of Yugoslavia had a great importance for the developing of the situation during the Second World War.

The foreseen plan for an attack of the Soviet Union, just because of the April war, was late for five weeks. What did that prolongation mean for Hitler, who was planning to take quickly the territory of the Soviet Union, is understandable by itself.

The Yugoslav peoples and minorities, through the people's liberation war, gained not only their national and social freedom, but through this struggle, during the Second World War the Communist Party of Yugoslavia and the Yugoslav peoples and minorities fulfilled their international duty towards the first socialist country and the neighbouring countries Bulgaria, Greece and Albania.